

Llibertat i igualtat.

Complementàries o antagòniques?

Lluís Soler Alsina

Introducció

Des de la Revolució francesa fins als nostres dies, la llibertat i la igualtat simbolitzen les màximes aspiracions de les societats modernes, articulen bona part de l'agenda política i es presenten com els pilars de la democràcia.

Ara, però, ambdues estan sota amenaça i en ple retrocés. Per què? No hi ha respostes senzilles; tanmateix, qualsevol diagnòstic acurat passa, necessàriament, per definir-ne el significat, l'abast, les repercussions i, sobretot, la (complexa) relació entre ambdues.

En efecte, el gruix del discurs polític, però també del mediàtic i fins i tot de l'acadèmic, sovint les presenta com a antagòniques, per bé que necessàries. Altrament dit: més igualtat implica menys llibertat. I a l'inrevés. Però, és realment així? Afrontar aquesta qüestió difícil, i alhora transcendental, ens ajudarà a redefinir ambdós termes i, encara més, a entendre el rerefons de l'erosió que estem patint a nivell de drets, llibertats i democràcia.

En aquesta assignatura veurem els diferents significats que hem anat donant a la igualtat i a la llibertat, examinarem llurs repercussions, avaluarem què hi ha de cert en la presumpta incompatibilitat entre elles, analitzarem com i per què llurs respectius retrocessos estan relacionats i, sobretot, veurem com aquestes qüestions afecten directament les nostres vides i repercuteixen en la crisi actual de la democràcia i la pèrdua de drets bàsics.

Combinarem l'anàlisi de conceptes i teories de caire filosòfic i sociològic amb les referències concretes a diversos temes d'actualitat, a fi de copsar com el rerefons intel·lectual ens permet d'entendre millor el món d'avui, i com aquest darrer ens permet il·luminar i entendre millor aquests conceptes abstractes.

Objectius

- Copsar les raons per les quals la llibertat i la igualtat constitueixen els eixos centrals de les principals ideologies i moviments polítics del món contemporani.
- Analitzar i entendre els diferents significats que hom atorga al terme "igualtat".
- Analitzar i entendre els diferents significats que hom atorga al terme "llibertat".
- Copsar i comprendre les diverses dimensions de la igualtat.
- Copsar i comprendre les diverses dimensions de la llibertat.
- Veure les complexes relacions entre els diferents significats i dimensions d'aquests termes i el context històric i intel·lectual d'on emanen.
- Avaluar com i per què els significats i l'abast que avui predominen sobre la llibertat i la igualtat fan que se les percebi com aspiracions necessàries però, alhora, antagòniques.
- Descobrir els nexes entre l'auge actual dels discursos centrats en la meritocràcia i la redefinició tant de la igualtat com de la llibertat.
- Entendre com i de quina manera l'impacte combinat de la globalització, el neoliberalisme, la revolució tecnològica i l'auge de l'economia financera impliquen un retrocés dramàtic de la igualtat i la redefinició radical de la llibertat.
- Identificar i entendre els lligams entre l'auge de l'individualisme, la dissolució dels vincles socials i la consolidació d'aquest suposat antagonisme.
- Copsar fins a quin punt aquest (suposat) antagonisme defineix les coordenades ideològiques de les darreres dècades i constitueix la columna vertebral de les diferències entre les principals opcions polítiques.

- Comprendre els lligams que hi ha entre aquest suposat antagonisme i el retrocés de drets, garanties, llibertats i democràcia.
- Analitzar com i de quina manera els nacionalpopulismes i, més en general, els moviments reaccionaris actuals es nodreixen dels canvis recents del significat i abast de la llibertat i la igualtat i del seu corol·lari inevitable, és a dir, el seu (suposat) antagonisme.
- Esbrinar si és possible que ambdós termes passin de ser entesos com a antagònics a ser percebuts en termes de complementarietat i realimentació recíproca.
- Intentar identificar les condicions i requisits necessaris per tal que aquesta complementarietat sigui percebuda com quelcom possible i necessari.
- Debatre sobre les possibilitats que una redefinició d'ambdós conceptes pugui obrir les portes a una regeneració democràtica.

Programa

1. Presentació i objectius generals del curs. Primera aproximació als conceptes de llibertat i igualtat i de llur importància a nivell cultural, social, ideològic i polític.
2. Presentació de la problemàtica: llibertat i igualtat sovint apareixen com incompatibles.
3. A què ens referim quan parlem de llibertat? (I): trets bàsics, evolució i context històric del concepte de llibertat “negativa” (Isaiah Berlin), bàsic en el liberalisme clàssic.
4. A què ens referim quan parlem de llibertat? (II): trets bàsics, evolució i context històric del concepte de “llibertat positiva”, bàsic en les tradicions republicana i socialdemòcrata.
5. A què ens referim quan parlem d'igualtat? Diferències clau entre la igualtat d'oportunitats, la igualtat de resultats i la igualtat de capacitats.

6. Meritocràcia: concepte, evolució recent i lligams amb la igualtat i la llibertat.
7. El marc geopolític i econòmic actual: revolució tecnològica, globalització, neoliberalisme i auge de l'economia financers i
8. el marc social i cultural actual: postmodernitat, individualisme atomitzat i discurs identitari.
9. Intel·ligència artificial, determinisme, llibertat i igualtat.
10. Les repercussions (I): metamorfosi o crisi radical de la igualtat?
11. Les repercussions (II): l'auge de la llibertat entesa com a enemiga de l'estat del benestar i de l'acció col·lectiva.
12. Redefinició actual de la igualtat i la llibertat i auge dels nacionalpopulismes i dels moviments reaccionaris en general.
13. Possibles alternatives (I): cercant una nova convergència entre llibertat i igualtat. Aproximació a les tesis de John Rawls, Amartya Sen i Martha Nussbaum.
14. Possibles alternatives (II): nova convergència entre llibertat i igualtat i regeneració democràtica.
15. Recapitulació general: la importància de la llibertat i la igualtat i exploració de la seva possible complementarietat.

Metodologia

Aquest curs alternarà l'exposició i la comprensió de les principals aportacions teòriques i conceptuals amb l'anàlisi de casos i exemples actuals de les repercussions de la concepció que avui predomina de llibertat i igualtat, i dels lligams entre aquestes nous significats i l'erosió dels drets i el retrocés de la qualitat de les nostres democràcies.

D'altra banda, l'enfocament serà marcadament interdisciplinar, tot combinant teories i aportacions de la sociologia, la ciència política, l'economia i la filosofia.

Bibliografia

- Aron, Raymond. *Democracia y totalitarismo*. Barcelona: Página Indómita, 2017.
- Aron, Raymond. *Ensayo sobre las libertades*. Madrid: Alianza, 2017.
- Aron, Raymond. *Libertad e igualdad: conferencia en el Collège de France*. Barcelona: Página Indómita, 2021.
- Arendt, Hannah. *La libertad de ser libres*. Barcelona: Taurus, 2018.
- Bauman, Zygmunt. *Libertad*. Buenos Aires: Losada, 2007.
- Berlin, Isaiah. *Sobre la libertad y la igualdad*. Barcelona: Página Indómita, 2022.
- Berlin, Isaiah. *Sobre la libertad*. Madrid: Alianza, 2004.
- Bobbio, Norberto. *Derecha e izquierda: razones y significados de una distinción política*. Madrid: Taurus, 1995.
- Bobbio, Norberto. *Igualdad y libertad*. Barcelona: Paidós, 1993.
- Castells, Manuel. *Ruptura: la crisis de la democracia liberal*. Madrid: Alianza, 2020.
- Coeckelbergh, Mark. *Por qué la IA debilita la democracia y qué hacer al respecto*. Madrid: Cátedra, 2024.
- Coignard, Sophie. *La tiranía de la mediocridad: por qué debemos salvar el mérito*. Barcelona: Ediciones Deusto, 2024.
- Fukuyama, Francis. *El liberalismo y sus desencantados: cómo defender y salvaguardar nuestras democracias liberales*. Barcelona: Deusto, 2022.
- Godàs, Xavier. *Fer política en l'imperi del jo: per què la societat individualista posa en risc la democràcia*. Vic: Eumo editorial, 2024.
- Guilluy, Christophe. *No society: el fin de la clase media occidental*. Barcelona: Taurus, 2019.
- Han, Byung-Chul. *En el enjambre*. Barcelona: Herder, 2012.
- Han, Byung-Chul. *Infocràcia: la digitalització i la crisi de la democràcia*. Barcelona: La Magrana, 2022.

- Han, Byung-Chul. *La expulsión de lo distinto: percepción y comunicación en la sociedad actual*. Barcelona: Herder, 2022.
- Han, Byung-Chul. *Psicopolítica: neoliberalismo y nuevas técnicas de poder*. Barcelona: Herder, 2014.
- Harari, Yuval Noah. *Nexus: una breu historia de les xarxes d'informació des de l'edat de pedra fins a la IA*. Barcelona: Edicions 62, 2024.
- Hayek, F. A. *Los fundamentos de la libertad: antología*. Madrid: Alianza, 2022.
- Hayek, F. A. *Camí de servitud*. Barcelona: Proa, 2003.
- Honneth, Axel. *El derecho de la libertad: esbozo de una eticidad democrática*. Madrid: Clave intelectual, 2014.
- Kaiser, Axel. *La tiranía de la igualdad: por qué el igualitarismo es inmoral y socava el progreso de nuestra sociedad*. Barcelona: Deusto, 2017.
- Larrauri, Maite. *La libertad según Hannah Arendt*. València: Tandem, 2001.
- Levitsky, Steven; Ziblatt, Daniel. *Cómo mueren las democracias*. Barcelona: Ariel, 2018.
- Mannheim, Karl. *Llibertat, poder i planificació democrática*. Barcelona: Edicions 62, 1965.
- Marshall, T. H. *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Alianza Editorial, 2023.
- Mill, Stuart. *Sobre la libertad*. Barcelona: Página Indómita, 2020.
- Miró, Francesc. *El arte de fabricar sueños: un relato cultural sobre las trampas de la meritocracia*. Valencia: Berlín libros, 2025.
- Mounk, Yascha. *El pueblo contra la democracia: por qué nuestra libertad está en peligro y cómo salvarla*. Barcelona: Paidós, 2018.
- Mounk, Yascha. *La trampa identitaria: una historia sobre las ideas y el poder en nuestro tiempo*. Barcelona: Paidós, 2024.
- Nussbaum, Martha. *Crear capacidades: propuesta para el desarrollo humano*. Barcelona: Paidós, 2012.
- Piketty, Thomas. *Igualtat: què és i per què importa*. Barcelona: Edicions 62, 2025.
- Piketty, Thomas. *Una breu història de la igualtat*. Barcelona: Edicions 62, 2021.

- Prior Olmos, Ángel. *El problema de la libertad en el pensamiento de Marx*. Barcelona: Biblioteca Nueva, 2004.
- Roine, Jesper. *Piketty esencial*. Barcelona: Angle, 2017.
- Rosanvallon, Pierre. *El siglo del populismo: historia teoría, crítica*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2020.
- Sandel, Michael. *La tiranía del mérito: ¿qué ha sido del bien común?* Barcelona: Debate, 2020.
- Sen, Amartya. *La idea de la justicia*. Madrid: Taurus, 2010.
- Snyder, Timothy. *El camino hacia la no libertad*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2018.
- Snyder, Timothy. *Sobre la libertad: para los que quieren ser libres*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, 2024.
- Stiglitz, Joseph E. *Camino de libertad: la economía y la buena sociedad*. Madrid: Taurus, 2025.
- Tezanos, José Felix. *La sociedad dividida: estructura de clases y desigualdades en las sociedades tecnológicas*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2022.
- Wolf, Martin. *La crisis del capitalismo democrático*. Barcelona: Deusto, 2023.